

РУМУНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

ROMANIAN ORTHODOX CHURCH: HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT

Палінчак М.М.,

orcid.org/0000-0002-9990-5314

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри міжнародної політики

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Манзюк М.В.,

orcid.org/0009-0002-3306-7511

аспірант кафедри міжнародної політики

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Проаналізовано історико-правові аспекти становлення в Румунії національної Православної церкви як важливого суб'єкта формуванні культурного та історичного контексту країни та її народу, розвитку державно-церковних відносин на тлі особливостей різних історичних епох, а також основні напрями участі Румунської православної церкви в екуменічному діалозі.

Православ'я в Румунії є основною релігією, яка відіграє значущу роль у формуванні культурного та історичного контексту країни. Ця християнська конфесія має глибокі коріння в румунському суспільстві та зберігає традиції, важливі для національної ідентичності. В суспільному житті румунського народу Православна церква присутня практично в усіх сферах життя, а без її обрядів і свят важко собі уявити румунський календар. Безпосередньо Румунська православна церква або Румунський патріархат є автокефальною православною церквою, складовою вселенського православ'я. Вона перебуває в релігійно-канонічній єдності, молитовному та євхаристійному спілкуванні з іншими помісними Православними церквами й посідає сьоме місце в диптиху. Інституції Румунської православної церкви розташовані як у Румунії, так і на територіях компактного проживання представників румунської діаспори в інших країнах.

Проаналізовано правове регулювання існування церкви в країні. Досліджено, що питома вага православних у конфесійній структурі населення країни протягом останніх трьох десятиліть стабільно перевищує 86%. Описано, що відповідно до результатів останнього перепису населення, проведеного одночасно в державах Європейського Союзу в 2011 р., після 21-го року свободи віросповідання в колишніх комуністичних країнах, відсоток тих, хто вважають себе атеїстами або нерелігійними особами, в Румунії (0,19%) залишився найнижчим в Європі порівняно з колишніми комуністичними країнами, наприклад, як Чехія (відповідно 34,2%).

Ключові слова: Румунська православна церква, Румунія, релігія, держава, християнство, православ'я, державно-церковні відносини.

The historical and legal aspects of the formation of the national Orthodox Church in Romania as an important subject in the formation of the cultural and historical context of the country and its people, the development of state-church relations against the background of the peculiarities of different historical eras, as well as the main directions of the Romanian Orthodox Church's participation in the ecumenical dialogue are analyzed in the article.

Orthodoxy in Romania is the main religion that plays a significant role in the formation of the cultural and historical context of the country. This Christian denomination has deep roots in Romanian society and preserves traditions important for national identity. In the public life of the Romanian people, the Orthodox Church is present in almost all spheres of life, and without its rites and holidays it is difficult to imagine the Romanian calendar. The Romanian Orthodox Church or the Romanian Patriarchate is an autocephalous Orthodox Church, a component of universal Orthodoxy. It is in religious and canonical unity, prayerful and Eucharistic communion with other local Orthodox Churches and occupies the seventh place in the diptych. The institutions of the Romanian Orthodox Church are located both in Romania and in the territories of compact residence of representatives of the Romanian diaspora in other countries.

The legal regulation of the existence of the church in the country is analyzed. The share of Orthodox in the confessional structure of the country's population has consistently exceeded 86% over the past three decades. It is described that according to the results of the last population census, conducted simultaneously in the European Union states in 2011, after 21 years of freedom of religion in the former communist countries, the percentage of those who consider themselves atheists or non-religious in Romania (0.19%) remained the lowest in Europe compared to former communist countries, such as the Czech Republic (34.2% respectively).

Key words: Romanian Orthodox Church, Romania, religion, state, Christianity, Orthodoxy, state-church relations.

Постановка проблеми. Аналіз історичних джерел дозволяє стверджувати, що на історії Румунської православної церкви суттєво позначилися різні шляхи розвитку трьох історичних регіонів сучасної Румунії: з одного боку, Трансильванії (північний захід Румунії), з другого – схід

країни і з третього – Волощини або, як її також називають в історичних пам'ятках, Валахії чи Влахії (південь сучасної Румунії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених досліджувало питання державно-церковних відносин.

Серед них: Саган О. Н., Усенко І. Б., Банчу А., Курпен В. С., Легаде А., Сантос Дж. Л., Унгурану А. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Історико-правовий підхід до вивчення проблем розвитку церковно-державних відносин у Румунії передбачає розгляд знакових політичних подій та соціокультурних явищ у контексті історично закономірного становлення й розвитку нормативно-правової системи країни, основу якої становлять її вищі закони – конституційні акти, в яких зазвичай сконцентровано узагальнену регламентацію суспільного, політичного, економічного, культурного, а також і релігійного життя суспільства [4, р. 22-23]. Зважаючи на це, при виділенні важливих історичних етапів у розвитку відносин між Православною церквою в Румунії та Румунською державою протягом останніх двох століть доцільно опиратися на періодизацію Х. Сантоса, котрий взяв за основу для її побудови історичні дані щодо прийняття конституційних актів. Відповідно, така періодизація включає в себе чотири періоди. По-перше, це період до кінця XIX ст., коли відбулося становлення та юридичне закріплення Православної церкви як релігійної інституції. Другий етап припадає на період Конституцій, прийнятих у 1866, 1923 і 1938 рр. Третій період співвідноситься з комуністичною добою, коли ще три Конституції були прийняті в 1948, 1952 та 1965 рр. Нарешті, останній історичний період є посткомуністичним, із Конституцією, прийнятою в 1991 р. та зміненою в 2003 р. [6]. Така періодизація, відштовхуючись від розвитку в Румунії конституційного права, водночас забезпечує чіткий розподіл між кількома важливими періодами в історії країни останніх століть. Зрозуміло, що з них саме комуністичний період найбільше вплинув на нинішнє становище Православної церкви в Румунії, а тому ще й досі опосередковано визначає багато аспектів її взаємовідносин із Румунською державою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є проаналізувати історико-правовий розвиток Румунської православної церкви.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1859-1861 рр. відбувався процес об'єднання Молдови й Волощини в єдину державу. Першим князем об'єднаного князівства (до 1862 р.) і монархом об'єднаної Румунії (1862-1866 рр.) став Александру Йоан Куза, котрий поставив перед собою стратегічне завдання розширення самостійності Церкви та здобуття нею автокефалії. Уряд Румунії впорядкував діяльність монастирів, передусім тих, що перебували у закордонній власності. Слід зазначити, що йдеться про 215 великих господарств, з яких 101 перебувало у власності Єрусалимського патріархату, 87 – у власності Афону.

У вересні 1863 р. всі монастирі й маєтки були конфісковані у закордонних власників із виплатою компенсацій, загальний розмір яких становив близько 51 млн. пістрів. У грудні 1863 р. було секуляризовано майно румунських монастирів, після чого єдиним розпорядником церковного майна стало Міністерство віросповідань, яке виплачувало священикам заробітну плату й пенсії, а також частково фінансувало роботу закладів церковної освіти. Прийнятим у 1864 р. новим Законом про освіту було введено суттєві зміни в систему релігійного навчання. Семінарії було поділено на єпархіальні (4 роки навчання) та загальноцерковні (7 років навчання). В системі церковної освіти було запроваджено викладання загальноосвітніх дисциплін. Контроль і фінансування закладів здійснювало Міністерство культури. Зробити церковну кар'єру без належного рівня освіти, як це часто було раніше, тепер стало неможливим. Були також змінені чи запроваджені нові Закони щодо формування і функцій Синоду, формування бюджету Церкви та деякі інші [1].

У грудні 1864 р. монарх об'єднаної Румунії А. Куза підписав Указ про автокефалію Румунської православної церкви і створення єдиного Генерального національного Синоду у складі всіх єпископів та депутатів від кліру й мирян (по трое від кожної єпархії).

Прийняття Установчими зборами 30 червня 1866 р. першої Конституції фактично відкрило для Румунії подальший шлях її становлення як суверенної європейської держави, заклавши підвалини для розвитку правових основ країни. Як зазначає А. Банчу, цю подію варто сприймати як «преамбулу національної незалежності та утвердження румунської ідентичності» [4, р. 27].

Слід зазначити, що в Першу світову війну Румунія вступила з метою приєднання нових територій і створення так званої «Великої Румунії», і важливими об'єктами територіальних зазіхань тодішнього румунського політикуму були саме етнічні українські землі. З цієї точки зору Північна Буковина і Південна Бессарабія розглядалися як невід'ємна частина «Великої Румунії». До розробки даного концепту були долучені відомі румунські історики Н. Йорга, К. Джуреску, А. Ксенопол, І. Ністор та інші. На думку українських політологів, їх зусилля були спрямовані на пошук етнічних, історичних і географічних аргументів, які могли би й повинні були підтвердити «право» Румунії на всю територію Буковини й Бессарабії [3, с. 199]. Ідея «Великої Румунії» на початку XX ст. активно пропагувалася як усередині країни, так і за її межами, і на той час вона значною мірою формувала церковну політику Румунської держави, а її відголос відчувався в суспільстві і в міжвоєнний, і навіть у повоєнний, соціалістичний періоди історії.

Історія створення Румунського патріархату бере свій початок від 1918 р., коли внаслідок розпаду Австро-Угорської імперії до Румунії були приєднані нові землі.

На Соборі Румунської православної церкви в грудні 1919 р., було проголошено курс на об'єднання православних митрополій на приєднаних територіях – Трансільванської православної митрополії та Буковинсько-Далматинської (Чернівецької) православної митрополії – з автокефальною Церквою. Процес такого об'єднання завершився оприлюдненням нового Статуту Румунської православної церкви, а 4 лютого 1925 р. її Синод урочисто проголосив свою Церкву Румунським патріархатом, піднявши цим автокефальну церкву в новий ієрархічний ранг. І вже 25 лютого того ж року цей новий статус Церкви було підтверджено відповідним румунським Законом, а згодом – 30 липня – ще одним томосом Константинопольського патріарха. Інтронізація першого румунського патріарха Мирона Крісті (1868-1939 рр.) відбулася 1 листопада 1925 р. [1].

Основним напрямом етнополітики Румунії після прийняття Конституції 1923 р. і заснування Румунського патріархату в 1925 р. була румунізація українців та представників інших національних меншин. Наприклад, за свідченням офіційного урядового джерела *Monitorul Oficial*, у 1926/1927 навчальному році на Буковині не залишилося жодної української початкової школи – вони були румунізовані. Закон про народні школи вимагав, щоб громадяни «румунського походження», які «забули» свою рідну мову, віддавали дітей у державні або приватні школи, де викладання проводиться румунською мовою [3, с. 203].

На відміну від Конституції 1923 р., наступна румунська Конституція стала наслідком розпуску королем Каролем II парламенту 10 лютого 1938 р. і встановлення ним особистої диктатури. Отже, запроваджена 20 лютого того ж року Конституція суттєво звужувала права і свободи румунських громадян. Вона надала монархові багато нових прав, залишивши за парламентом фактично функції дорадчого органу. Король, зокрема, перебрав на себе права укладати політичні чи військові союзи, затверджувати економічні та інші угоди без ратифікації парламентом. Показово, що новим засадничим принципом державного будівництва став принцип «єдності нації», згідно з яким лише за «істинними румунами» було закріплене право володіти приватним майном та обіймати державні посади [8, р. 133-136].

Характеризуючи історико-правові аспекти розвитку Румунської православної церкви і державно-церковних відносин у роки Другої світової війни та в повоєнний час, слід почати з того, що, відповідно до пакту Молотова-Ріббентропа, в червні 1940 р. СРСР анексував Бессарабію та Північну Буковину,

в результаті чого місцеві православні громади опинилися в юрисдикції Московського патріархату. Після захоплення цих територій німецькими військами 30 серпня 1941 р. в м. Бендери між Румунією та Німеччиною було підписано міжурядову угоду про передачу Румунії земель між річками Дністром і Бугом. Румунська зона окупації території СРСР у воєнні роки дістала назву Трансністрія. Ця зона включала в себе лівобережні землі Молдови, всю Одеську область, а також частини Миколаївської та Вінницької областей України. Православні громади на території Чернівецької області були передані під керівництво митрополита Буковини Тита Симедри (1940-1945 рр.). На території Трансністрії було утворено митрополію, яку очолив митрополит Віссаріон Пую, колишній студент Київської духовної академії. Займаючи відповідну кафедру в Одесі з 16 листопада 1942 р. по 14 грудня 1943 р., він дозволив у богослужінні церковнослов'янську мову та юліанський календар, що було заборонено на всіх інших окупованих німцями українських землях, а іноді й сам проповідував російською мовою. До цього варто додати, що з його благословення при румунській духовній місії у так званій Трансністрії було організовано курси вивчення російської мови для священників-румунів, а в Дубоссарах було засновано духовну академію. В 1942 р. було відновлено роботу теологічного факультету Чернівецького університету, також було відкрито декілька семінарій у різних містах на півдні та південному заході України. Румунська православна церква в роки війни регулярно діставала державну фінансову підтримку, кошти якої офіційно витрачалися на матеріальну допомогу парафіям, ремонт храмів, видання молитовників, брошур і часописів [1].

В самій Румунії після зречення Каролем II престолу у вересні 1940 р. чинність Конституції було офіційно призупинено, а фактично скасовано – разом з усіма конституційними правами і свободами громадян, включно зі свободою совісті та віросповідання. Країну, попри наявність законного короля Михая I, очолив фашистський диктатор Й. Антонеску, який офіційно проголосив її «націонал-легіонерською державою». Проте в 1944 р. диктатора за наказом Михая I було заарештовано, а Румунію не тільки виведено з гітлерівської коаліції – 25 серпня король оголосив Німеччині війну. Крах фашистської диктатури дозволив відновити чинність багатьох конституційних положень, проте вже в березні 1945 р. країна фактично опинилася під владою прорадянського комуністичного уряду. 30 грудня 1947 р. Михайл I був змушений зректися престолу, і вже того ж дня комуністи проголосили заснування Румунської народної республіки. Збори депутатів були розпущені, а новий представницький орган, названий «Великими національними зборами», 13 квітня 1948 р. офі-

ційно прийняв нову Конституцію Республіки за радянським зразком [5].

Чимало румунських істориків і правників не мають сумнівів у тому, що саме після Другої світової війни для Румунії розпочався один із найскладніших періодів її історії. Країна опинилася у сфері радянського впливу і надовго стала однією з відомих комуністичних держав, де протягом багатьох десятиліть панував тоталітарний диктаторський режим. Доводиться констатувати, що за сумними підсумками Другої світової війни в Румунії перемогла сталінська стратегія «розбудови підвалин соціалізму та поступового переходу до комунізму». Крім того, країна втратила окремі частини своєї історичної території, що було особливо боляче для суспільства після понад півстоліття втілення ідей «Великої Румунії». Коли йдеться про втрачені території, насамперед мається на увазі майже половина провінції Молдова, яка опинилася у складі СРСР у вигляді так званої «Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки». Всі православні парафії, що існували на даній території, автоматично перейшли під владу Московського патріархату, який, у свою чергу, створив для місцевих православних вірників нову єпархію.

Слід зазначити, що комуністичний період історії Румунії ознаменувався прийняттям ще двох Конституцій – у 1952 та 1965 рр., але необхідно брати до уваги неможливість розгляду таких документів в якості правової основи державно-суспільних загалом і державно-церковних зокрема відносин в країні. Конституція, прийнята 24 вересня 1952 р., була наступницею попередньої, тільки трошки змінивши систему органів державної влади і ввівши в текст характерні положення про «керівну роль партії робітничого класу» та «соціалістичну власність». Конституція від 21 серпня 1965 р., своєю чергою, проголосила «завершення будівництва соціалізму» і «створення умов для поступового переходу до комунізму». Офіційною назвою країни стала «Соціалістична республіка Румунія», а правлячу комуністичну партію було названо «керівною силою суспільства». Слід зазначити, що в наступні два десятиліття через ті чи інші реформи до Конституції неодноразово вносилися зміни (наприклад, у 1968 р. – у зв'язку з реформою адміністративно-територіального поділу та судоустрою) [2].

Факт домінування Православної церкви на території сучасної Румунії переконливо відображають підсумки посткомуністичних переписів населення, що проводилися в 1992, 2002 і 2011 роках. Одразу ж спадає в око, що питома вага православних у конфесійній структурі населення країни протягом останніх трьох десятиліть стабільно перевищує 86%. Показово також, що вже перший перепис, проведений у 1992 р., підкреслив дивовижну відсутність результатів зусиль комуністичного режиму щодо просування й поширення атеїстичної ідеології: лише 0,17% населення назвали себе атеїстами або особами, котрі не мають конфесійної належності, а переважна більшість задекларувала належність до тієї чи іншої релігійної конфесії. Відповідно до результатів останнього перепису населення, проведеного одночасно в державах Європейського Союзу в 2011 р., після 21-го року свободи віросповідання в колишніх комуністичних країнах, відсоток тих, хто вважають себе атеїстами або нерелігійними особами, в Румунії (0,19%) залишився найнижчим в Європі порівняно з колишніми комуністичними країнами, такими як Чехія (відповідно 34,2%), Угорщина (23%) або Болгарія (11,8%). Слід звернути увагу на те, яким чином перепис 1992 р. статистично відобразив долю єврейської громади в Румунії. Через Голокост, а також через політику комуністичного режиму, що заохочувала масову еміграцію румунських євреїв до Ізраїлю, чисельність румунської єврейської громади різко скоротилася. Дані перепису також висвітлювали ситуацію, з якою зіткнулася Румунська греко-католицька церква: вона повернулася в публічну сферу та була офіційно визнана після 50 років «підпільного» існування, але вже ніколи не досягла тієї кількості вірників, яку мала в міжвоєнний період. Переписи 2002 і 2011 рр. засвідчили відносно стабільну тенденцію в еволюції конфесійної структури населення Румунії. Показники релігійності залишалися дуже високими: понад 99% населення заявили, що належать до тієї чи іншої релігійної конфесії. Питома вага православних, на чому вже було акцентовано увагу, загалом залишалася відносно стабільною з незначним зниженням за два посткомуністичні десятиліття. З іншого боку, зафіксоване падіння чисельності римо-католиків, греко-католиків і традиційних протестантських громад, досить значне з точки зору загальної кількості їх вірників [7, р. 36].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Саган О. Н. Румунська православна церква. У кн.: Велика українська енциклопедія: електронна версія. URL: https://vue.gov.ua/Румунська_православна_церква.
2. Усенко І. Б. Конституції Румунії. В кн.: Енциклопедія історії України. Т. 5: Кон-Кю. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2008. 568 с.
3. Українська державність у XX столітті: історико-політологічний аналіз. Кер. авт. колективу О. П. Дергачов. Київ: Наукова думка, 1996. 448 с.
4. Banciu A. Constituție și identitate la români. *Sfera Politicii*. 2018. № 3-4 (197-198). P. 22-56.

5. Curpăn V. S., Mitrofan E., Leghede A. Istoria dreptului românesc. Iași: StudIS, 2014. 263 p. Історія румунського права
6. Santos J. L. El factor religioso en Bulgaria y Rumanía, nuevos miembros de la Unión Europea. Madrid: Unit of International Security and Cooperation (UNISCI) Discussion Papers, 2007. No. 14, May.
7. State and Religion in Romania. 2nd ed., revised and added. Translated by Della L. Marcus. Bucharest: Litera, 2019. 223 p.
8. Ungureanu A. Istoria Constituționalăa României. *Analele Universității «Constantin Brâncuși» din Târgu Jiu. Seria Științe Juridice*. 2009. № 2. P. 129-142.

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025